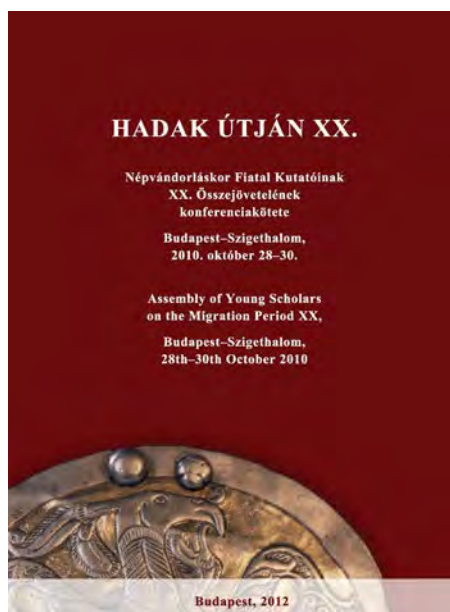

Különlenyomat / Separatum

A CSÚCSBAN ÖSSZEFUTÓ, BELSŐ ÍVVEL ÉS ÁTTÖRT LAPPAL
RENDELKEZŐ, FÉLHOLD ALAKÚ FÜLBEVALÓK ELTERJEDÉSE ÉS
KLASSZIFIKÁCIÓJA KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPA 10-11. SZÁZADI
LELETANYAGA ALAPJÁN
(THE SPREAD AND CLASSIFICATION OF PEAK TERMINATED CRESCENT SHAPED EARRINGS
WITH INNER BEND AND OPENWORK PLATE IN THE EASTERN EUROPEAN
ARCHAEOLOGICAL MATERIAL)

LANGÓ PÉTER

*In: Petkes Zs. Szerk. HADAK ÚTJÁN XX.
Népvándorlásokor Fiatal Kutatóinak XX. Összejövetelének konferenciakötete
Budapest–Szigethalom, 2010. október 28–30.
Assembly of Young Scholars on the Migration Period XX,
Budapest-Szigethalom, 28th–30th October 2010
Budapest 2012, 205–228.*

A CSÚCSBAN ÖSSZEFUTÓ, BELSŐ ÍVVEL ÉS ÁTTÖRT LAPPAL RENDELKEZŐ,
FÉLHOLD ALAKÚ FÜLBEVALÓK ELTERJEDÉSE ÉS KLASSZIFIKÁCIÓJA
KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPA 10–11. SZÁZADI LELETANYAGA ALAPJÁN

LANGÓ PÉTER

MTA Régészeti Intézete
H–1014 Budapest Úri utca 49.
lango@archeo.mta.hu

A dolgozat az NK 72636-os OTKA program keretében készül

I. A fülbevalótípus Kárpát-medencei emlékei

A félhold alakú fülbevalók e típusával – ha érintőlegesen is – a magyar kutatásban a legkorábban Hampel József foglalkozott, a szlavóniai Kloštar (No. 16) egyik sírlelete kapcsán.¹ A Josip Brunšmid közlése nyomán ismertetett leletegyüttesben e fülbevalók a leggazdagabb sír leletei közé tartoztak. Az ékszereket már Hampel J. is „félhold alakúnak” nevezte, s ez a jelző meghatározó eleme maradt a későbbi klasszifikációknak is. A tárgytypus részletesebb vizsgálatával azonban Hampel J. nem foglalkozott és a temetőről is csak a szegényebb közösségek jellemzése kapcsán ejtett szót elemzésében, hangsúlyozva a lelőhely délkelet-európai kapcsolatait (Hampel 1907, 19). E közösségeket Hampel J. szerint jól jellemzik az úgynevezett „börtűs művű ékszerek” és utánzataik (Hampel 1907, 24.; 66.; Mihalik 1900, 112). A következő ilyen lelet a Pozsony közelében lévő mászti temetőből került elő (No. 3), amit Ludmila Kraskovská szláv lelőhelyként értelmezett (Kraskovská 1954). A Baranya megyei sellyei temetőben talált törött emlék (No. 2) sem keltett különösebb figyelmet (Kiss 1967). A tárgytypus újabb darabjait másfél évtizeddel később Kozák Károly közölte az egri várban feltárt nagy kora Árpád-kori temető egyik sírjából (No. 1). Kozák K. már részletesebben kitért e fülbevalók párhuzamaira és kiemelte a gomjenicai temető (No. 42–46) hasonló emlékeit, amelyek közt felfedezni vélte az egri darabok részletekben egyező párhuzamát is (Kozák 1981, 25–26). A tárgytypus elemzésére, az addig előkerült darabok összegyűjtésére Jochen Giesler tért ki míg részletes értékelését végül Mesterházy Károly végezte el (Mesterházy 1991, 146). Az ő iránymutató dolgozatát követően újabb, az egykori Magyar Királysághoz kapcsolódó temetőleletben hasonló lelet az egykori Szlavóniából, a Zvonimirovo falu melletti temetőből került elő (No. 20). A zvonimirovoi leletek mellett, nagy

számban kerültek elő ilyen emlékek (elsősorban a Balkán nyugati régiójából), miközben az elemzésükkel foglalkozó szakirodalom is jelentősen gyarapodott, így mind a Kárpát-medencei, mind az attól nyugatabbra talált hasonló leletek értelmezése további segítséget nyújthatnak a kutatás számára.

II. A Předmostí-Nivky lelőhelyen talált fülbevaló és a tárgytypus nemzetközi kutatása

A nemzetközi kutatásban az ékszerek szláv kapcsolatrendszerére és keletkezésére vonatkozóan azonban egy a mászti emlékeknél nyugatabbra előkerült lelet hívta fel a figyelmet. Přerov közelében Předmostí lelőhelyen 1960–1961-ben folytatott feltárás során egy 52 síros temetőt tártak fel (Kováčik és Plaštiaková 2007, 7.; Jurková 2010, 111–112). A lelőhely 14. sírjában egy ilyen félhold alakú fülbevaló is előkerült (1. ábra 4. kép) (No. 4.). A sírban a fülbevaló mellett talált egyszerű karikaékszerek, vaskés, gyöngysor és kerámialelet is volt. Az együttest Č. Staňa a 9. század végére, a 10. század elejére keltezte (Staňa 1970). A csehországi lelet egyben a legnyugatibb olyan lelőhely, ahonnan ilyen emlék előkerült. A Předmostí lelőhely így földrajzi helyzetéből és korából adódóan is befolyásolta a tárgytypusról kialakított tudományos vélekedést.

A lelőhely és a fentebbi lelet megítélésében is fontos szerepe volt annak a véleménynek, amely szerint ezen emlékcsoport a bizánci-orientális hatás révén került az egykori Morávia területére. A tárgyat a Nyitra-Lupka lelőhelyen talált hasonló jellegű drótkészerek; illetve azok bulgáriai párhuzamai alapján, mint morva; áttételesen pedig avar-szláv hatásként értelmezték és a 9. századra keltezték a csehszlovák kutatók. Č. Staňa is csatlakozott ehhez a véleményhez, utalt a tárgytypus déli párhuzamaira, a lelet pontosabb keletzése és értelmezése is ezen megállapításokon alapult (Čorović–Ljubinković 1951.; Kraskovská 1954).

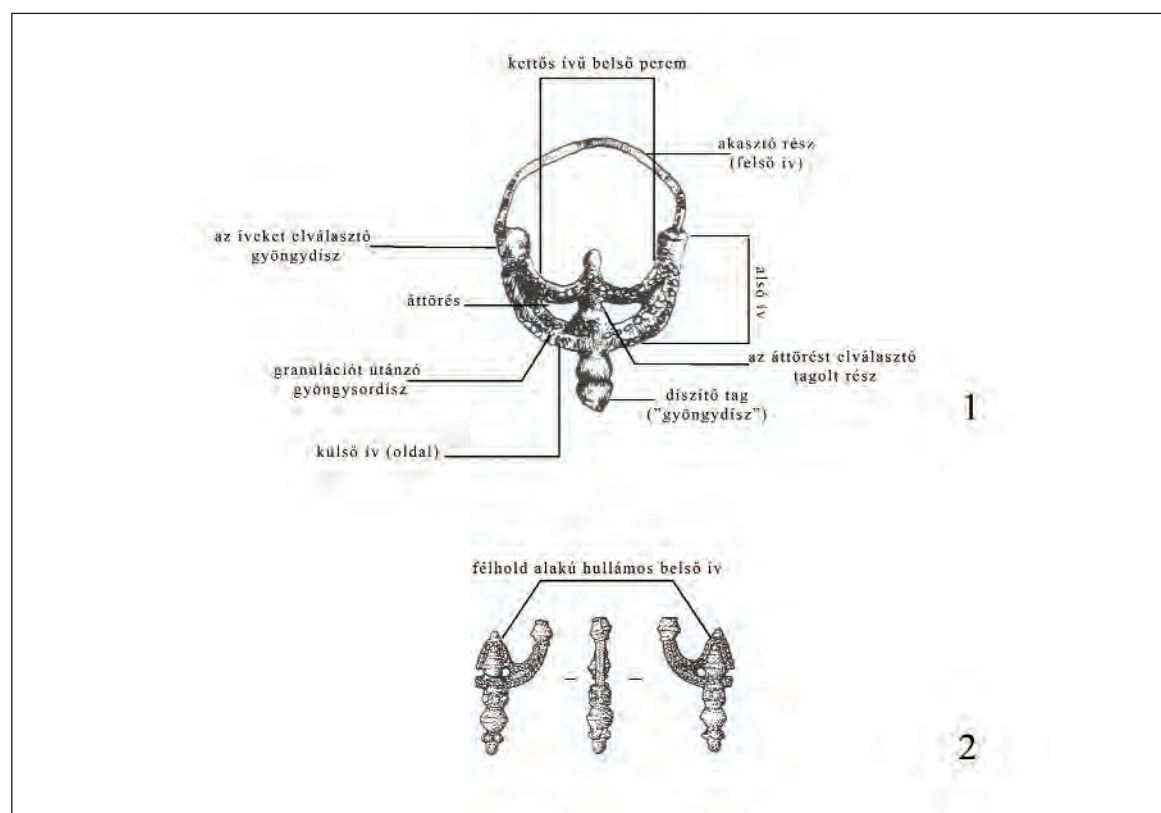
A tárgytypus vizsgálatában a legfontosabb forrástanyagot a déli területeken előkerült emlékek jelentették így ennek a fülbevalónak a részletesebb elemzését is Mirjana Ćorović–Ljubinković készítette el, amikor más, hasonló ékszertípusok mellett ezeket a darabokat is elkülönítette a jugoszláviai leletanyagban. Az ő munkássága alapvető tájékozódási pontot jelentett a későbbi kutatás számára is. A neves brünni kutató Bořivoj Dostál-nak is figyelembe vette kutatásait, amikor a nagymorva tárgyi emléktanyag kronológiai kapcsolatrendszerét kapcsán hasonló ékszereket vizsgált. A csehszlovák kutatók azonban nem vették figyelembe M. Ćorović–Ljubinković részletes szempontrendszerét alkalmazó csoportosítását, ebből adódóan nem tettek különbséget a félhold alakú fülbevalók egyes típusai közt (Dostál 1965, 384–386). E szemléletbeli különbség okozhatta aztán az eltérő véleményt az emlékek keltezését illetően: B. Dostál és Č. Staňa a 9–10. századra keltezte ezeket az ékszereket, míg a magyar és délszláv kutatás inkább a 10. század végi és a 11. századi divat részeként értelmezte azokat (Mesterházy 1991, 146).

A csehországi lelet tehát több kérdést is felvetett. A kutatástörténet kapcsán jól látható hogy az eltérő megközelítések (csoportosítások) milyen különbségeket eredményezhetnek egy tárgycsoport elemzésében.

III. A tárgytypus klasszifikációja

III.1. Az ékszer klasszifikációjának kialakulása és a tárgytypus általános jellegzetességei

A Předmostí lelőhelyen talált lelet keltezése és B. Dostál említett munkája egyaránt rámutat e tárgytypus kapcsán annak fontosságára, hogy az értelmezés és az elemzés során mennyire fontos, hogy milyen jellemzők alapján véljük elkülöníthetőnek az egyes kutatók az adott emlékeket. Fontos kiemelni, hogy a korban egyazon műhelyekben számos hasonló jellegű ékszer is készült. Mesterházy K. emelte ki azt, hogy számos egyedi jellegzetesség más fülbevaló változatokon is feltűnik. Ezek az emlékek a kevesebb ismert darabszámukból adódóan „átmeneti típusként” értelmezhetőek egy a for-

1. ábra 1. Az ékszertípushoz kapcsolódó szerkezeti elemek megnevezése. 2. A Matej Pavletić Gyűjtemény fülbevalójának szerkezeti egységei

Fig 1. 1. The designation of the jewellery's structural parts 2. The structural parts of the earring from the Matej Pavletić Collection

mai jellemzőket követő klasszifikációban. Ezen „típusok” azonban jól mutatják azt a formai sokszínűséget, ami a korszak ékszerkultúráját jellemezte; s természetesen ebből következik, hogy egy szigorúbb formai kritériumokat követő klasszifikáció kizárhat olyan tárgyakat, amelyek ezen emléktípus esetlegesen „rosszul sikerült” variációi, vagy a fő típusból kialakult helyi változatok lehettek (Mesterházy 1991, 146, 11.j.).

Ezen ékszertípus kapcsán az a helyzet adódott, hogy e fülbevalók olyan egyedi sajátosságokkal rendelkeznek, amelyek elősegítik az elkülönítés fő szempontjait, s amiben a tárgytypussal részletesebben foglalkozó szakemberek véleménye is egységes. A típust elsőként M. Čorović-Ljubinković különítette el, aki klasszifikációjában a II. típus 3. variánsaként kezelte és ő határozta meg a tárgytypus alapvető jellegzetességeit is (Čorović-Ljubinković 1951, 49–50). A szerb kutató e csoportba sorolta az egyik ismeretlen lelőhelyű szerbiai emléket is (Čorović-Ljubinković 1951, 52. Sl. 17.4.). E tárgy azonban olyan leegyszerűsített formai variánsa a félhold alakú fülbevalóknak, hogy inkább egy másik, a Valeri Grigorov által II.4.; vagy a III.3. altípushoz sorolható (Grigorov 2007, 19–20.; 24).

Véleményét osztotta J. Giesler is, aki 15.c. altípusként sorolta fel a csoporthoz kapcsolódó lelőhelyeket; míg Mesterházy K. a fentebbi, a címben használt megnevezéssel jelölte ezen darabokat (Giesler 1981, 95.; Mesterházy 1991, 146). J. Giesler érvelését fejlesztette tovább Željko Tomićić, aki több tanulmányban is foglalkozott ezzel az emlékcsoporttal (Tomićić 1993.; Tomićić 2000), míg legutóbb V. Grigorov is elkülönítette ezt a fülbevalótípust, elválasztva a hasonló, félhold alakú áttört daraboktól (Grigorov 2007, 36).

E tárgytypushoz csak egybeöntött darabok tartoznak. Az ékszer alapvetően két részből áll: az akasztóból, vagy a felső ívből, amelyik egy fél karika; valamint a díszített és több részre bontható alsó ívből. Az alsó ív középtengelyében van az ívvel egybeöntött hengeres alakú tagolt díszítő tag, amit a leírások sokszor „csüngő”-ként említenek, az alsó ív belső felületén pedig a csúcsban összefutó kettős belső ív és az áttört laprészt találhatók. Az alsó ív belső oldalán, a fülbevaló középtengelyében egy tagolt pálcát kötötte össze a csúcsban összefutó belső ívet az alsó ívvel, s e tengelybe került az alsó ív csüngős része is. Az utóbbit, valamint az alsó ív felületét granulációt utánozó gyöngysordísz borítja (1. ábra 1. kép). A félhold alakú belső rész, amint azt a horvátországi Matej Pavletić Gyűjteményből származó egyik emlék mutatja (No. 22) egy másik cso-

portnak, a félhold alakú hullámos belső ívű fülbevalóknak az egyszerűsödésével alakulhatott ki (1. ábra 2. kép). Az alsó íven e típus esetében is megtalálható a hullámos ív, azonban ezeknél a daraboknál már lényegesen sablonosabb volt az ív kialakítása és a tárgy díszítése is leegyszerűsödött (Demo 2003, 41.; 118. No. 287).

III.2. A tárgytypus felgyűjtött darabjainak jellemzői

Az ékszerek általában bronzból készültek, ritkább esetben ezüst ötvözetből (No. 5–6.; 57), azonban aranyból készült darabokat nem ismerünk. Az ezüstből készült emlékek alapján Mesterházy K. feltételezte (Mesterházy 1991, 146.), hogy vannak arany előképei is az öntött bronz daraboknak. Az ezüst ötvözetből készített tárgyak nemesfém-tartalma is kérdéses, ugyanis a tárgyak elemi összetételét vizsgáló archaeometriai méréseket a vonatkozó ékszerek kapcsán nem tettek közzé.

A felső ív – azon daraboknál, ahol megmaradt (No. 1; 3–16; 19–21; 23–24; 27; 29–31; 34; 36; 41–48; 51; 53–55; 59; 62) – kerek átmetszetű huzal (1. ábra 1. kép).² Az alsó és a felső ívet a legtöbb esetben egy-egy gyöngydísz választja el a tárgy két oldalán (No. 1; 3–4; 5–7; 9; 14; 19–20; 22–24; 30–32; 41–42; 44–45; 48; 56) (1. ábra 1. kép), azonban ez egyes daraboknál bikonikus (No. 10; 23) (1. ábra 2. kép), vagy korong alakú (No. 29; 36; 55; 58–59; 63) volt ez a tag (7. ábra 7. kép), míg számos esetben egyszerűen hiányzott (No. 2–3; 8; 11–12, 20–22; 27; 33–35; 44–48; 53–54; 62) (2. ábra 3. kép). Az alsó ív áttörését az öntés során alakították ki, azonban néha az áttörésnél az anyag megfolyt, ezért az áttörést a legtöbb darab esetében utólag reszeléssel alakították ki, azonban a gyengébb minőségű öntvényeknél vagy csak részben reszelték ki az áttöréseket (No. 1; 4; 8; 10; 12; 19; 22; 27; 33–34; 44–45; 62–63) (3. ábra 1. kép), vagy ki sem reszelték azokat (No. 3; 12; 21; 42; 46–48; 51; 53) (3. ábra 6. kép). A belső ív a csúcsba összefutó két ív találkozásánál általában kicsúcsosodik, a darabok egy részénél azonban ez a rész gyöngytaggal (No. 11–13; 22; 26–27; 29–30; 32; 36; 42; 58–60) (1. ábra 1. kép); vagy bikonikus dísszel (No. 63–64) (7. ábra 7. kép), esetleg egyszerűbb elnagyolt tagolt résszel (No. 2; 4; 14; 31; 55–56) (2. ábra 2. kép) díszített. Az áttört lapot középen egy bordákkal tagolt rész választja el egymástól (1. ábra 1. kép). Egyes darabok esetében azonban ez a tag hiányzik (No. 22; 35) (4. ábra 10. kép), míg más esetekben öntött gyöngydíszek emelik ki ezt a részt (No. 30; 34; 36; 55) (4. ábra 6. kép). Az alsó ív külső oldalán

lévő, az ívvel egybeöntött díszítő rész kialakításán is jól látható, hogy vannak egyszerűbb készítmények, amelyek esetében nem törődtek sokat a díszítő tag kialakításával (No. 1–2; 5–9; 11–12; 21–22; 44–47; 53; 62) (2. ábra 5. kép); míg a gondosabban kialakított öntvények esetében ez a rész is finomabban tagolt (No. 3–4; 10; 14; 19–31; 33–36; 41–42; 51; 54–55; 58–60; 63–64) (1. ábra 1. kép). A fülbevalók egy kivételtől eltekintve nyitottak voltak, azonban előfordulhattak olyan darabok is, amelyek hurkos-kampós kapcsolószerkezettel záródtak, mint a korinthuszi töredék esetében is megfigyelhető volt (No. 64) (7. ábra 8. kép). Ezeket az ékszereket hosszú ideig is használhatták, amire a felső ívek hiánya (No. 1–3; 12; 14; 20; 22; 26–27; 29; 32; 36; 41; 47; 51; 54–56; 58; 60; 62–64), rossz megtartása, és sérülése utal (No. 5; 10; 19; 23; 42; 53); de számos olyan emlék is akadt, amelyiknek az alsó íve is törött, sérült (No. 14; 22; 26; 32; 39; 43; 56) volt.

V. Az ékszer kronológiája és elterjedési területe

A tárgytypus előkerülésének a legészakabbi pontja az említett Předmostí lelőhelyhez (No. 4) kapcsolódik, még a legdélebbi Bizánc központi területén, Korinthusban került elő (8. ábra). Az előkerült emlékek jelentős része vagy szórvány, vagy olyan tárgy, amelynek pontos leletösszefüggései nem ismertek (No. 7–8; 11–19; 21–23; 25–41; 56–62; 64). A leletösszefüggések alapján legfontosabbnak talán a Bosznia-Hercegovinában talált emlékek tekinthetők (No. 42–54). Az itt feltárt temetők számos sírjában voltak ilyen ékszerek. A Gomejnicin feltárt 246 síros temető keltezésében alapvető tájékoztató pontnak számítanak az S-végű karikaékszerek (10. sír; 18. sír; 23. sír; 36. sír; 37b sír; 42. sír; 145. sír; 209. sír; 231. sír) (Miletić 1967, 116–119) (5. ábra) (Miletić 1967, 142). A 10. század végére, 11. századra voltak keltezhetőek a Mahovljani temető vonatkozó sírjai is (Miletić 1980, 158). Az utóbbi lelőhelyen feltárt majd 100 síros temetőrészt a 12. századig használta az ide temetkező közösség (6. ábra). A Mahovljani temető 73. sírjának S-végű karikaékszere és öntött bordázott pántú gyűrűje (6. ábra 4. kép) is megerősíti a fentebbi keltezést. Mindkét lelőhely – amint arra már Nada Miletić is felhívta a figyelmet – számos más vonatkozását tekintve is szorosan kötődik a Kárpát-medence 10–11. századi emlékanyagához (kéttagú csüngős ruhaveretek, csörgők), még a felhúzott bikonikus lemezgömbös fülbevalók, a három felhúzott lemezgömbbel díszített drótkészerek; granulált díszes lemezgömbbel díszített fülbevalók

pedig a földrajzilag közelebbi Dalmácia és a horvát területek irányába mutatnak (Miletić 1967.; *idem* 1980). E területek további leleteit azok szórványos jellegéből adódóan azonban nem tudjuk pontosabban keltezni, hasonlóan a szerbiai és bulgáriai emlékekhez (Grigorov 2007, 36). A Mahovljani temető keltezését utóbb Ž. Tomičić szeriációs vizsgálata is megerősítette, aki a tárgytypust általános jelleggel a 10. század második felére a 11. század első harmadára helyezte (Tomićić 2000).

A bosnyák temetőkhez hasonlóan a szlovéniai emlékek jelentik a keltezés másik fontos bázisát; ezen együttesek ugyanis szintén jól megfigyelt leletegyüttesekből ismertek (No. 5–6; 9–10). A bzelskoi temető leletei szintén a 10. század második felére, a 11. század első harmadára keltezhetőek, így az 1. sír fülbevalója (No. 5) is erre az időszakra datálható (Bitenec és Knific 2001, 119). A szakirodalomban szereplő keltezése a huroksorral díszített karikaékszerek; a boszniai leletekhez hasonló dudoros pántú öntött gyűrűk és S-végű karikaékszerek voltak (Korošec 1969). Hasonló korúak a kranji ékszerek is (Bitenec és Knific 2001, 111–112). A ptuji temető 64. sírjának (No. 9) S-végű karikaékszerei is az ékszer a 10. század végi, 11. századi keltezést erősíti (Korošec 1999, 69).

Hasonló keltezés vonható le a Kárpát-medencei darabok alapján is (Mesterházy 1991, 146). A selyei 60 síros temetőrészlet Árpád-kori érmei jól jelzik, hogy a 11. században biztosan jelenvolt a tárgytypus a leletanyagban (Kiss 1967). A zvonimirovoi temető jellegét tekintve hasonló a selyei sírmezőhöz (Tomićić 2003a). Az itt talált sírlelet (No. 20) a 10. század végére, a 11. század első harmadára helyezhető (Tomićić 2003b, 152). Az egri sír (No. 1) is legkorábban a 10. század végére esett, így annak lelete sem korábbi a többi keltezhető leletegyüttesnél (Fodor 2008, 161). Az utóbbi leletegyüttesben talált Köttlach-típusú fülbevalópár a sír szlovéniai területekkel való kapcsolatára utal (Fodor 2008, 133.; Giesler 1980). A 10. század első felére keltezte L. Kraskovská a mászti leletet (No. 3) (Kraskovská 1954, 146). A leletegyüttes későbbi keltezésének lehetőségét tovább erősítik a sír ásványi eredetű gyöngyei (Szőke és Vándor 1987, 60–61). A mászti lelet a fentiekből adódóan ezért szintén inkább a 10. század második felére, és nem a század első harmadára keltezhető.

A 10. század második felére, 11. századra keltezhetőek az Al-Duna mentén előkerült emlékek is. A Răducăneni-ben talált kincslelet a 9. századi dirhemek ellenére későbbre keltezhető (Teodor 1980.; Spinei 2009, 241–242), amint arra az

együttesben talált lunulák és Kijev-volhíniai típusú fülbevalók is utalnak (Mesterházy 1994, 227–230). Míg korábban D. Jelovina és J. Belošević e lelettypust a 10–12. századra keltezte (Jelovina 1976, 104–105.; Belošević 1987, 150). Mesterházy K. munkájában a Kárpát-medencei emlékeket a 10. század végére, a 11. század első felére helyezte. A tárgytypus datálását V. Grigorov a teljes 10–11. századra kiterjesztette (Grigorov 2007, 164), míg M. Petrinc a 10. század második negyede és a 11. század harmadik negyede közötti időszakra helyezte (Petrinc 2009, 267–268.; 638). A leg-részletesebb elemzést Ž. Tomićić készítette, aki áttekintette az összes általa fellelt délszláv darab időrendjét és a 10. század második fele, valamint a 11. század első harmada közötti időszakra helyezte azokat (Tomićić 2000, 39–40.; 61). A tárgytypus Kárpát-medencei darabjainak helyzete nem mond ellent a horvát kutató kronológiájának, így ezen darabok – a csehországi példmósti lelettel együtt – szintén erre az időszakra keltezhetőek.

A leletek datálását nagyban segítik, azok a viseleti sajátosságok, amelyek hitelesen feltárt temetkezések esetében megfigyelhetőek voltak. A szlavóniai és a boszniai temetőkből általában ugyanis nem csak egy fülbevalópár, hanem lényegesen több ékszer is szerepelt. Számos esetben mindegyik fülbevaló e típushoz tartozott (No. 16; 20; 44; 53–54); azonban a legtöbb esetben más hasonló korú, de eltérő típusú fülbevalókkal együtt fordultak elő ezek a darabok (No. 1; 3; 9–10; 42–43; 45–48; 51). Mindez egyben rávilágít az ékszer viseleti sajátosságára Délkelet-Európában: a hajat összefogó fejfedő, párta, vagy pánt gazdag díszítésére, amelybe gyakran fülbevalókat is akasztottak (Bosselmann–Ruickbie 2011, 359.; 362). E viseleti forma, amint arra az egri 248. sír leletegyüttese (No. 1), vagy a mászti 2. sír (No. 3) is utal a Kárpát-medencéig dokumentálható volt (Kozák 1981, 14.; 17); ezzel párhuzamosan azonban nem csak így, hanem tényleges fülbevalóként is hordhatták az ékszert, amint azt a párban előforduló emlékek jelzik (No. 5; 10). Kozák K. az egri sír leírásában kiemelte, hogy a karikaékszerek és a fülbevalók együtt fordultak elő, egymás mellett; ami szintén arra utal, hogy azokat nem a fülében viselte egykori tulajdonosuk.

VI. Összefoglalás

A tárgytypus elterjedési területe és divatja a felgyűjtött leletek alapján a Balkán nyugati részére

esett (8. ábra). A nyugat-boszniai lelőhelyek és a Dráva–Száva köze, valamint a Duna-mente (egészen az Al-Dunáig) tekinthető az ékszerviselet súlypontjának. Dalmácia nyugati részén is számos emlék került elő, míg a Drávától északabbra a Kárpát-medencében és Csehországban ezek a leletek csak szórványosan fordulnak elő (No. 1–4). Az Al-Dunától északra is csak egy kincsleletben sikerült ilyen tárgyat találni; ettől északkeletre azonban ilyen emléket nem sikerült fellelnem (Rjabceva 2005). A Balkán-félsziget délnyugati részéről csak két fülbevalót sikerült találni (No. 55, 64). Nincs ilyen tárgy a 8–13. századi bizánci kincsleletekben (Bosselmann–Ruickbie 2011), nem ismert ilyen a Krím-félszigetről, de az egykori főváros területén sem. Anatóliából sem sikerült hasonló emlékekre bukkannom. A bizánci kisleletek esetleges közreadásából túlmenően, a kutatás jelen állása alapján úgy tűnik, az ékszer kialakulásának központja a Balkán-félsziget nyugati régiója és a Duna-medence lehetett, hasonlóan a félhold alakú hullámos belső ívű fülbevalók egyszerűbb, öntött (II–III.) altípusaihoz (Giesler 1981, 95. 218.n.; Mesterházy 1991, 146). A fülbevalótypus formai jegyei közül a granulációt utánzó díszítés szintén a félhold alakú hullámos belső ívű fülbevalók I. altípusának adaptációjára utal (Langó 2012).

Felmerül a kérdés, amint arra már Mesterházy K. is utalt (Mesterházy 1991, 169–170): tekinthetőek-e bizánci készítményeknek, vagy csak a gazdagabb nemesfém ékszerek balkáni adaptációjaként értékelhetőek ezek a tárgyak. A tárgytypus jelen kutatási fázisában ez utóbbi vélemény erősíthető meg, hiszen az ékszernek a biztosan bizánci területeken való szórványos jelenléte (No. 55; 64), illetve hiánya számos bizánci területről (Dél-Itália, Anatólia, Krím) egyaránt erre enged következtetni. A tárgytypus szórványos előfordulása Csehországban ugyanúgy nem értelmezhető morva hatásként, mint ahogy egyelőre nem lehetséges a korinthuszi (No. 64), a Bukel-i (No. 55), vagy a dinogetiai (No. 62) szórvány darabok alapján a tárgy bizánci eredetét sem alátámasztani.

A dolgozatot Kovács László lektorálta, munkájáért és tanácsaiért külön köszönettel tartozom. A tanulmány elkészítésében Bálint Csanád; Csiky Gergely; Patay-Horváth András; Révész László; Szőke Béla Miklós; Takács Miklós és Türk Attila nyújtott baráti segítséget. Tanácsaikat; kiegészítéseiket, megjegyzéseiket ezúton is köszönöm.

¹A szövegben a No. jelzések a dolgozathoz kapcsolódó táblázat vonatkozó sorszámaira utalnak.

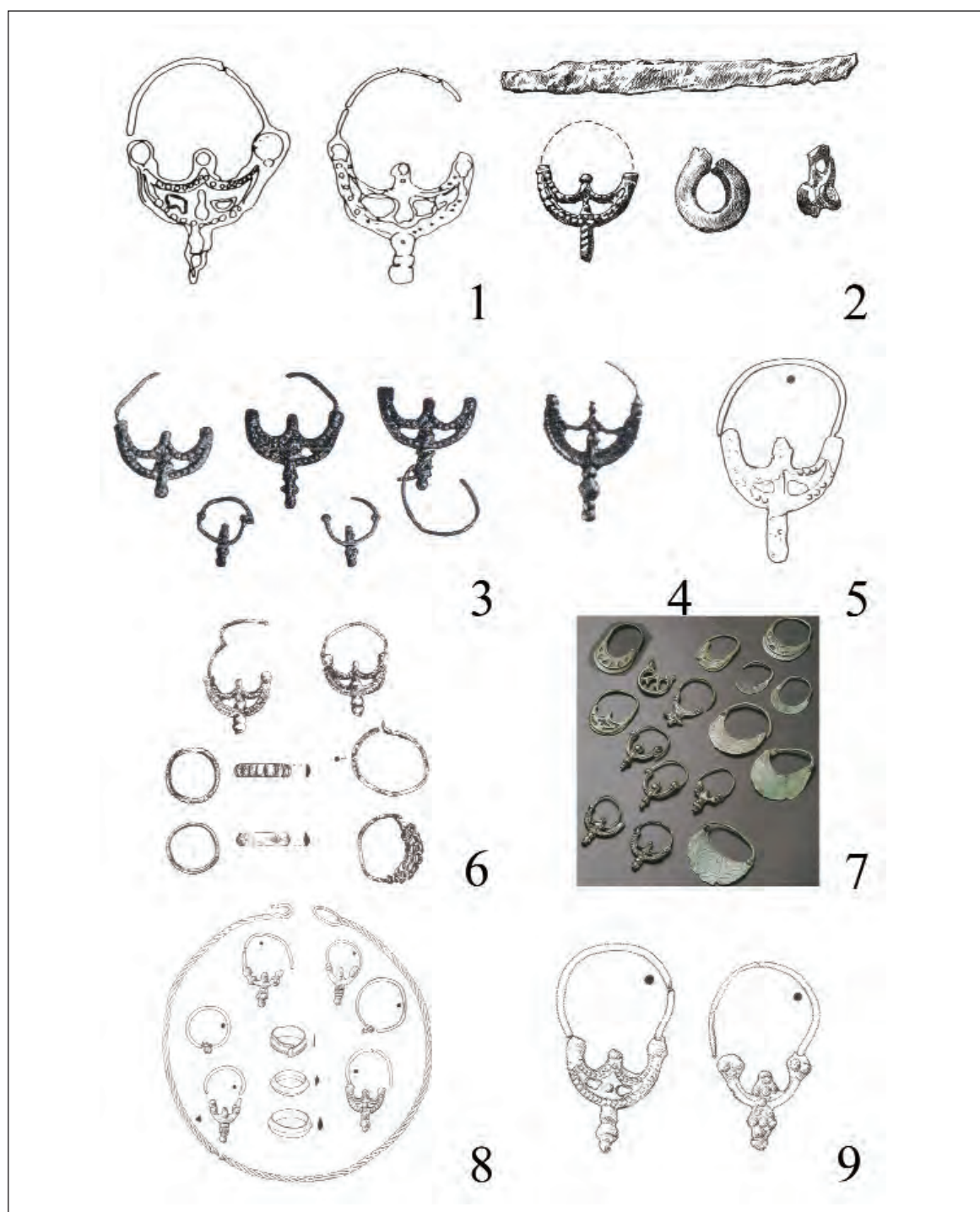
²Kovács László lektori véleményében hangsúlyozta, hogy a különbségek kapcsán érdemes lenne

közvetlenül az illusztrációkra, mint tipikusra hivatkozni, így a sorszámokat követő képhivatkozások csak a megértést és a könnyebb értelmezést segítik.

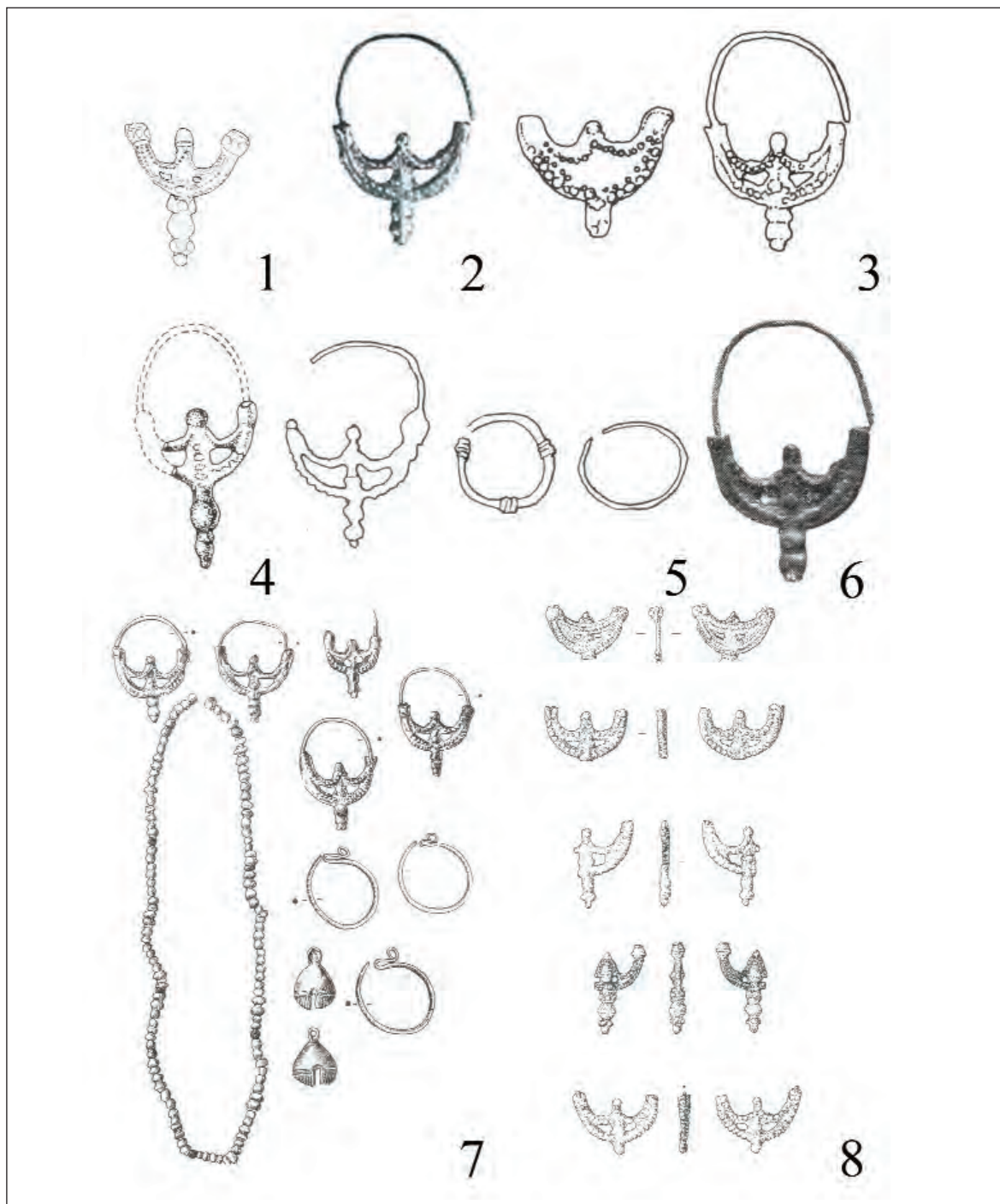
Irodalom

- Anamali, S.** 1972. Një varrezë e Mesjetës së Hershme në Bukël të Mirditës. *Illiria*, 1, 209–227.
- Anamali, S.** 1988. *Stoli arbërore*. Tiranë.
- Bajalović, M., Hacı-Pešić, M.** 1984. Nakit VIII–XII veka u Muzeju grada Beograda. Beograd 1984.
- Bálint, Cs.** 1991: Bálint, Cs.: *Südungarn im 10. Jahrhundert*. *Studia Archaeologica* 11, Budapest.
- Barački, S., Brombolić, S.** 1997. Stepen istraženosti srednjovekovnih lokaliteta na području južnog Banata, *Rad muzeja Vojvodine* 39, 209–228.
- Barnea, I.** 1967. Obiecte de cult. In: Ștefan, Gh. – Barnea, I. – Comșa, M. – Comșa, E: *Dinogetia I. Așezare feudală timpurie de la Biserica – Garvăn*. București 1967, 357–366.
- Belošević, J.** 1987. Nekoliko neobjelodanjenih ranosrednjovjekovnih arheoloških nalazišta s područja sjeverne Dalmacije. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdvo povijesnih znanosti* 13, 141–163.
- Bitenec, P., Knific, T.** 2001. *Od Rimljanov do Slovanov. Predmeti*. Ljubljana.
- Bosselmann-Ruickbie, A.** 2011. *Byzantinischer Schmuck des 9. bis frühen 13. Jahrhunderts. Untersuchungen zum metallenen dekorativen Körperschmuck der mittelbyzantinischen Zeit anhand datierter Funde aus Bulgarien und Griechenland*. Wiesbaden.
- Čorović-Ljubinković, M.** 1951. Metalni nakit belobrdskog tipa. *Starinar* 2, 21–55.
- Davidson, R. G.** 1952. *The minor objects*. Corinth. Results of excavations. Vol. 12. New Jersey.
- Demo, Ž.** 2003. Na tragovima vremena. In: Balen, J.; Demo, Ž., Ožanić, I., Radman-Livaja, I.; Rendić-Miočević, A.; Uranić I. (Rad.): *Iz arheološke zbirke Mateja Pavletića*. Zagreb, 45–49.
- Dostál, B.** 1965. Das Vordringen der grossmährischen materiellen Kultur in die Nachbarländer. In: J. Macúrek (red.) *Magna Moravia. Sborník k 1100. výročí příchodu byzantské mise na Moravu*. Praha, 361–416.
- Fodor L.** 2008. Eger-Vár, a Székesegyház temetője. In: *Révész 2008*, 124–161.
- Giesler, J.** 1981. Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo-Kultur. Ein Beitrag zur Archäologie des 10. und 11. Jahrhunderts im Karpatenbecken. *Praehistorische Zeitschrift* 56:1.
- Grigorov, V.** 2004. Kolekcija rannosrednjovekovni obeci ot Szeverna Balgarija (Collection of early mediaeval earrings from North Bulgaria.) *Arheologia Sofia* 45, 69–76.
- Grigorov, V.** 2007. *Metalni nakiti ot srednovekova Balgarija*. Sofija.
- Hampel J.** 1907. *Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről*. Budapest.
- Horvat, A.** 1954. O Sisku u starohrvatsko doba na temelju pisanih izvora i arheoloških nalaza. *Starohrvatska prosvjeta* 3, 93–104.
- Janković, M.** 1981. *Srednjovekovno naselje na Velikom Gradcu u X–XI veku*. Beograd.
- Janković, M.** 1983. Neki podaci o izgradbi predmeta od obojenih metala na Ključu Dunava u IX–XI veku. *Zbornik Narodnog muzeja* 10:1, 137–152.
- Jelovina, D.** 1977. *Starohrvatske nekropole na području između rijeka Zrmanje i Cetine*. Split.
- Jurková, H.** 2010. *Slovanské pohřbívání v Olomouckém kraji do konce mladší doby hradištní*. Brno. (Kézirat)
- Karaman, L.** 1940. Starohrvatsko groblje na „Majdanu” kod Solina. *Vjesnik arheologiju i historiju dalmatinsku* 51, 67–100.
- Karman, L.** 1940a: L. Karman: Iskopine Društva „Bihaća” u Mravincima i starohrvatska groblja. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 268, 1–44.
- Kiss A.** 1967. A sellyei Árpád-kori temető. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve*, 69–72.
- Korošec, P.** 1969. Raziskave na Svetih Gorah na Bizeljskem. *Arheološki vestnik* 20, 239–256.
- Korošec, P.** 1979. *Zgodnjerednjeveška arheološka slika karantanških Slovanov*. (Archäologisches Bild der karantanischen Slawen im frühen Mittelalter.) Ljubljana.
- Korošec, P.** 1996. Grob številka 355 z grajske nekropole v Ptuj. (Tomb number 355 from castle Necropolis in Ptuj) *Ptujski zbornik* 6, 405–441.
- Korošec, P.** 1999 *Nekropola na Ptujskem gradu*. Ptuj.
- Korošec, P.; Korošec, J.** 1973. Svete Gore bei Bizeljsko in frühslawischer Zeit. *Balkanoslavica* 2, 125–136.

- Kováčik, P., Plaštiaková, M.** 2007. *Prerov, Předmostí. Hranická G1, G2, G3, p.č.30/7.* Brno.
- Kozák K.** 1981. Az egri vár Árpád-kori temetőjének feltárása II. *Egri Múzeum Évkönyve* 18, 5–43.
- Kraskovská, L.** 1954: Staroslovanské pohrebište v Máste pro Bratislave. (Ein altslawisches Gräberfeld in Mást bei Bratislava.) *Slovenská Archeologia* 2, 44–152.
- Krstić, S.** 1997. Srednjovekovni nakit iz zbirke Zavičajnog muzeja u Jagodini. *Glasnik Srpskog arheološkog društva* 13, 329–348.
- Langó P.** 2012. *A felgyőti félhold alakú fülbevaló és párhuzamai.* (Kézirat)
- Ljubinković, M.** 1965. Nalazi u Korintu i slovenska arheologija X–XII veka. In: *Miedzynarodowy kongres archeologii slowianskiej, Warszawa, 14–18. IX 1965, Tom. I.* Wrocław–Warszawa–Kraków, 454–463.
- Mesterházy K.** 1991. Bizánci és balkáni eredetű tárgyak a 10–11. századi magyar sírleletekben II. (Gegenstände byzantinischen Ursprungs in den ungarischen Gräberfeldern des 10.–11 Jh. II.) *Folia Archaeologica* 42, 145–177.
- Mesterházy K.** 1994. Az ún. tokaji kincs revíziója. (Revision des sog. Tokajer Schatzes.) *Folia Archaeologica* 43, 193–242.
- Mihalik J.** 1900. A magyar iparművészet főpróbája. B. A történeti csoport. *Magyar Iparművészet* 3, 109–117.
- Miletić, N.** 1967. Slovenska nekropola, u Gomjenici kod Prijedora. *Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu* 21–22, 81–154.
- Miletić, N.** 1975: N. Miletić: Elementi della cultura di Koettlach in B e E. *Balkanoslavica* 4, 93–111.
- Miletić, N.** 1980. Slovenska nekropola u Mahovljanima kod Banjaluke. (Slawische Nekropole in Mahovljani bei Banjaluka.) *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu* 34, 137–160.
- Miletić, N.** 1989. Ranoslovenske nekropole u Bosni i Hercegovini – komparativna razmatranja. *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu* 44, 175–200.
- Olteanu, Ș.** 1997. *Societatea Carpato–Danubio–Pontică în secolele IV–XI.* București.
- Pavlova, V.** 2006. Nécropole du haut moyen Âge de Varna. In: Cullin–Mingaud, M.; Landes, Ch.; Doncheva, M. (ed.): *Des Thraces aux Ottomans. La Bulgarie a travers les collections des musées de Varna.* Varna, 216–219.
- Petrinec, M.** 2009. *Gräberfelder aus dem 8. bis 11. Jahrhundert im Gebiet des frühmittelalterlichen kroatischen Staates.* Split.
- Radojković, B.** 1969. Nakit kod Srba od XII do kraja XVIII veka. Beograd.
- Rjabceva, S.** 2005. *Drevnerusszkij juvelirnij ubor.* Sankt-Peterburg.
- Škaler, S.** 1968. Svete gore nad bizeljskim. *Arhološki pregled* 10, 179–181.
- Spinei, V.** 2009. *The Romanians and the Turkic nomads north of the Danube Delta from the tenth to the mid-thirteenth century.* Leiden – Boston.
- Staňa, Č.** 1970. Litá bronzová náušnice s prolamovanou lunicí z Předmostí u Přerova. (Ein gegossener Bronzeohrring mit Durchbrochener Lünette aus Předmostí bei Přerov.) *Sborník Národního muzea v Praze* 24, 167–176.
- Szőke B. M., Vándor L.** 1987. *Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője.* (Arpadenzeitliches Gräberfeld von Pusztaszentlászló). Budapest.
- Teodor, D. Gh.** 1978. *Teritoriul Est-Carpatic în veacurile V–XI. e. n.* Iași.
- Teodor, D. Gh.** 1980. *Romanitatea Carpato–Dunăreană și Bizantul în veacurile V–XI e. n.* (Carpato–Danubian Romanic Civilization and Bizantium in 5th–11th Centuries o. e) Iași.
- Tomičić, Ž.** 1993. Prilog istraživanju kronologije bjelobrdskeg segmenta srednjovjekovnog groblja Ptuj – Grad. *Ptujski arheološki zbornik ob 100-letnici muzeja in Muzejskega društva, Pokrajinski muzej Ptuj.* Ptuj, 543–579.
- Tomičić, Ž.** 1997. *Zvonimirovo i Josipovo: groblja starohrvatskoga doba u Virovitičko-podravskoj županiji.* Zagreb.
- Tomičić, Ž.** 2000. Istraživanje kronologije ranosrednjovjekovnog groblja u Mahovljanima kraj Banja Luke. (Untersuchung zur Chronologie des frühmittelalterlichen Gräberfeldes in Mahovljani neben Banja Luka.) *Prilozi* 17, 25–66.
- Tomičić, Ž.** 2003a. Grob odličnice iz ranosrednjovjekovnog groblja Zvonimirovo–Veliko polje kraj Suhopolja. *Opuscula Archaeologica* 27, 25–35.
- Tomičić, Ž.** 2003b. O nekim vezama ranosrednjovjekovne Slavonije i Dalmacije na primjeru polumjesecolikih naušnica s privejskom. (Some Connections Between the Early-mediaeval Slavonia and Dalmatia Illustrated by the Crescent Earrings with Pendant). *Starohrvatska prosvjeta* 30, 139–157.
- Važarova, Ž.** 1976. Szlavjani i prabalgari (po danni na nekropolite ot VI–XI v. na teritorijata na Balgarija) (Slaven und Protobulgaren nach Angaben aus den Nekropolen aus dem 6. bis 11. Jahrhundert im Landesgebiet Bulgariens). Szofija.
- Vuga, D.** 1975.: Le scoperte del primo medioevo a Menges. *Balkanoslavica* 4, 33–49.

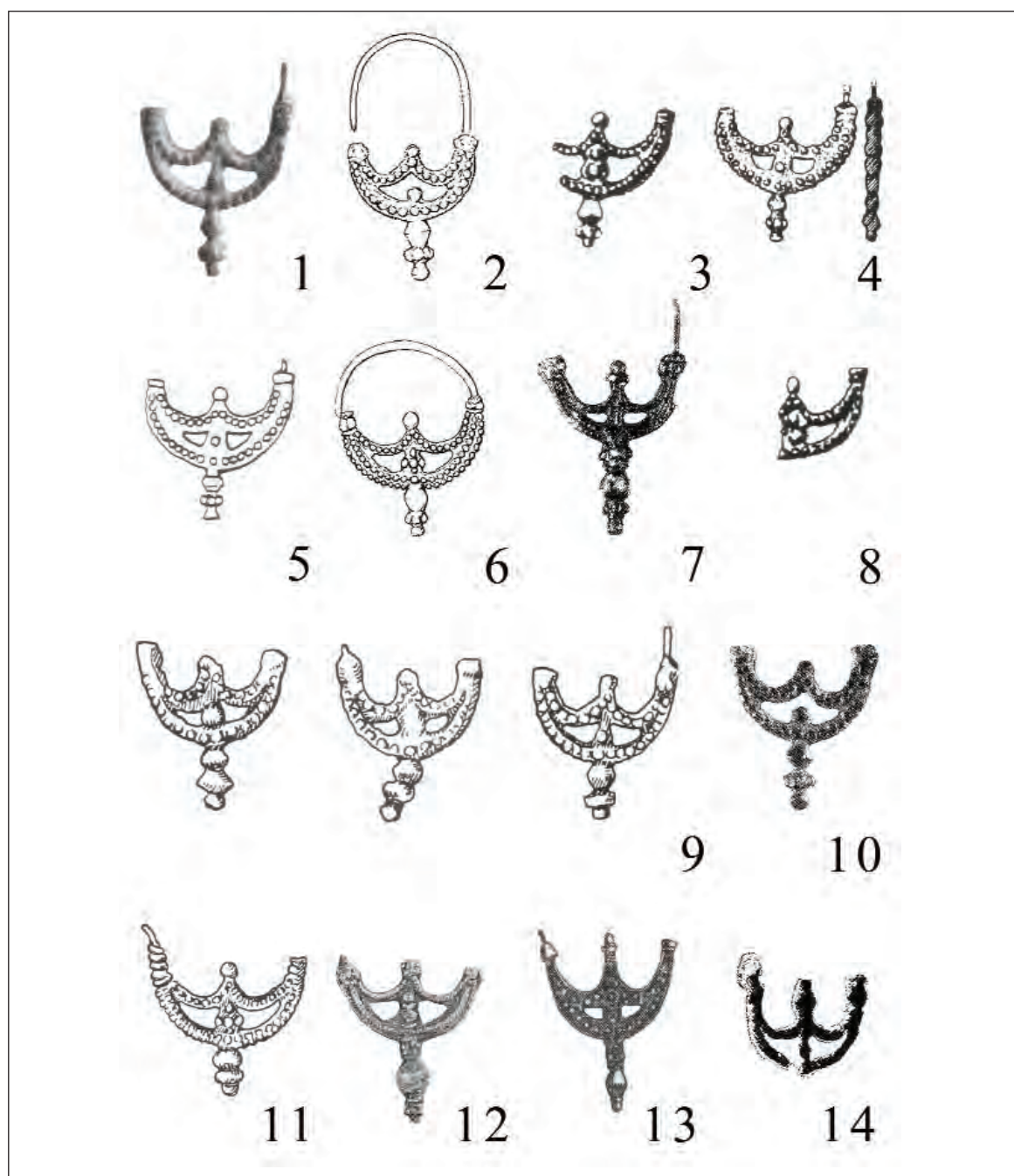

2. ábra A típusba sorolt magyarországi és szlovéniai darabok. 1. Eger-Vár 278. sír (Kozák 1981. alapján); 2. Sellye 3. sír (Kiss 1967. alapján); 3. Mászt 2. sír (Kraskovská 1979. alapján); 6. Bizeljsko 1. sír (Škaler 1968. alapján); 7. Válogatás Kranj-Križišče Iskra leletei közül, alul a két ismertetett fülbevalóval (Bitenec és Knific 2001. alapján); 8. Ptuj 64. sír (Korosec 1996. alapján); 9. A ptuji temető 77. sírjának két fülbevalója a másik példány egy szőlőfürtdiszes darab (Korosec 1996. alapján)
Fig. 2. Those finds that can be grouped to the crescent earring-type. 1. Eger-Vár, Grave 278 (after Kozák 1981); 2. Sellye, Grave 3 (after Kiss); 3. Mászt, Grave 2 (after Kraskovská 1979); 6. Bizeljsko, Grave 1 (after Škaler 1968); 7. Assorted finds from the Kranj-Križišče Iskra find assemblage, underneath the two described earrings (after Bitenec and Knific 2001); 8. Ptuj, Grave 64 (after Korosec 1996); 9. Two earrings from the Grave 77 of the Ptuj cemetery and another item with grape bunch pendant (after Korosec 1996)

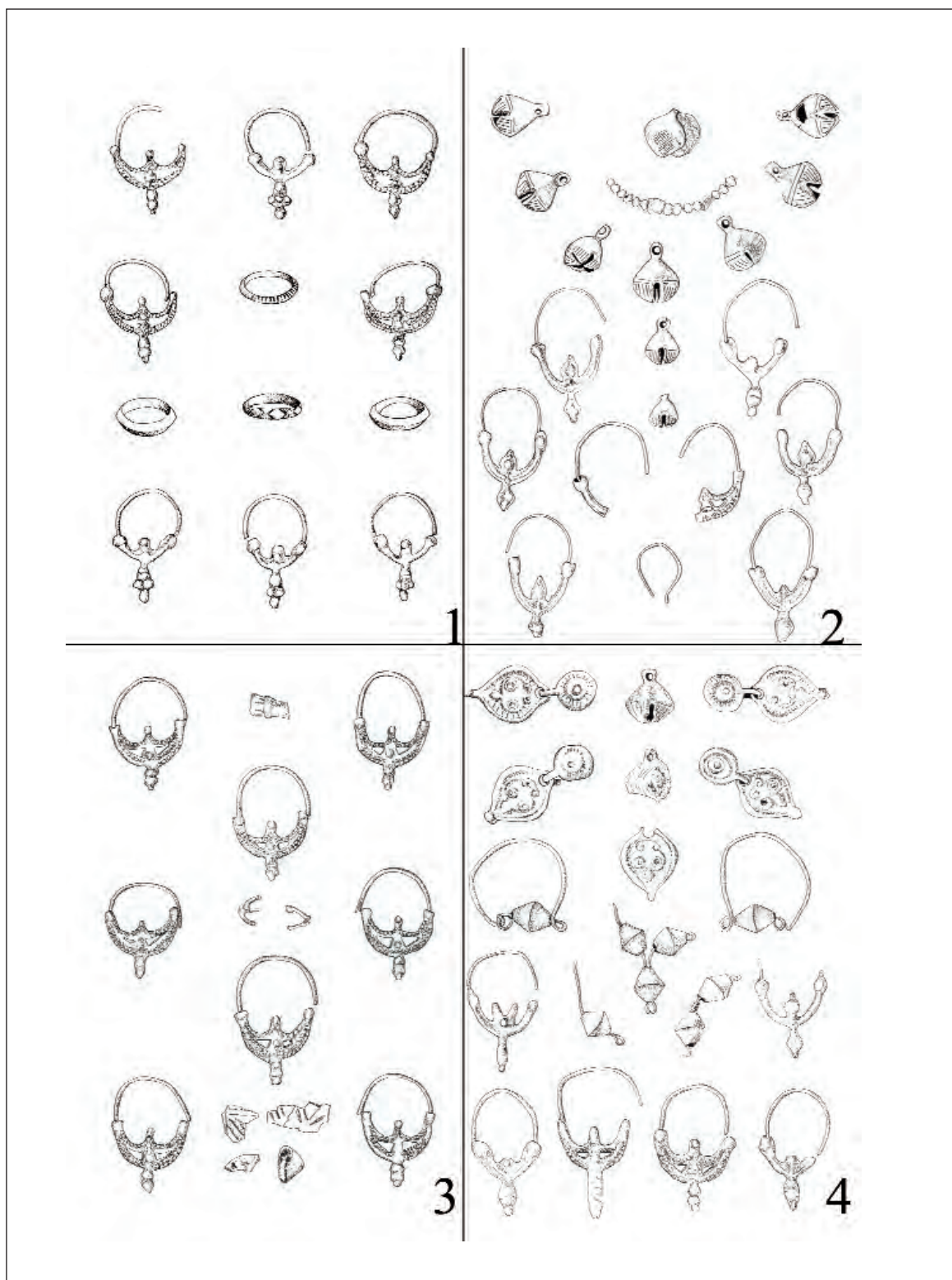
3. ábra A típushoz tartozó szerbiai és horvátországi darabok. 1. Ismeretlen lelőhelyű darab Belgrádból (A rajzot Bálint Csanád készítette); 2. Biskupija-Crkvina (Jelovina 1977. alapján); 3. Đevrske-Ležajića Glavica (Tomičić 2000. alapján); 4. Ivoševci (Belošević 1987. alapján); 5. Zadar – Szent Péter templom (Tomičić 2003b. alapján); 6. Szórvány Knin környékéről (Karaman 1940. alapján); 7. Zvonimirovo-Veliko polje 21. sír sírleletei (Tomičić 1997. alapján); 8. A Matej Pavletić Gyűjtemény fülbevalói (Demo 2003. alapján)

Fig. 3. Earrings from Serbia and Croatia. 1. Find from Belgrad, the closer provenance is unknown (The item was drawn by Csanád Bálint.); 2. Biskupija-Crkvina (after Jelovina 1977); 3. Đevrske-Ležajića Glavica (after Tomičić 2000); 4. Ivoševci (after Belošević 1987); 5. Zadar, church of St Peter (after Tomičić 2003b); 6. Stray find from the Knin area (after Karaman 1940); 7. The grave finds from the Grave 21 of Zvonimirovo–Veliko site (after Tomičić 1997); 8. The earring of the Matej Pavletić Collection (after Demo 2003)

4. ábra A lelettípus Szerbiában talált, vagy őrzött és albániai és bulgáriai darabjai. 1. Brestovik-Orešac (Ljubinković 1965. alapján); 2. Karaburma – Belgrád (Janković és Janković 1990. alapján); 3. Kavadar – Levač (Krstić 1997. alapján); 4. Negotin-Ključ (Janković 1983. alapján); 5. Prahovo (Grigorov 2007. alapján); 6–7. Ritopek (Bajalović és Hacı-Pesić 1984. alapján); 8. Svilajnac (Krstić 1997. alapján); 9. Vinča (Ćorović-Ljubinković 1970. alapján); 10. Zimony (Bajalović és Hacı-Pesić 1984. alapján); 11–12. Ismeretlen lelőhelyről származó darabok ((Ćorović-Ljubinković 1954 és Radojković 1969. alapján); 13. Bukel (Anamali 1972. alapján); 14. Ablanica I. (Važarova 1976. alapján)

Fig. 4. Finds from Albania and Bulgaria, now held in Serbia. 1. Brestovik-Orešac (after Ljubinković 1965); 2. Karaburma – Belgrad (after Janković and Janković 1990); 3. Kavadar – Levač (after Krstić 1997); 4. Negotin-Ključ (after Janković 1983); 5. Prahovo (after Grigorov 2007); 6–7. Ritopek (after Bajalović and Hacı-Pesić 1984); 8. Svilajnac (after Krstić 1997); 9. Vinča (after Ćorović-Ljubinković 1970); 10. Zimony (after Bajalović and Hacı-Pesić 1984); 11–12. Finds from unknown provenance (after Ćorović-Ljubinković 1954, and Radojković 1969); 13. Bukel (after Anamali 1972); 14. Ablanica I. (after Važarova 1976)

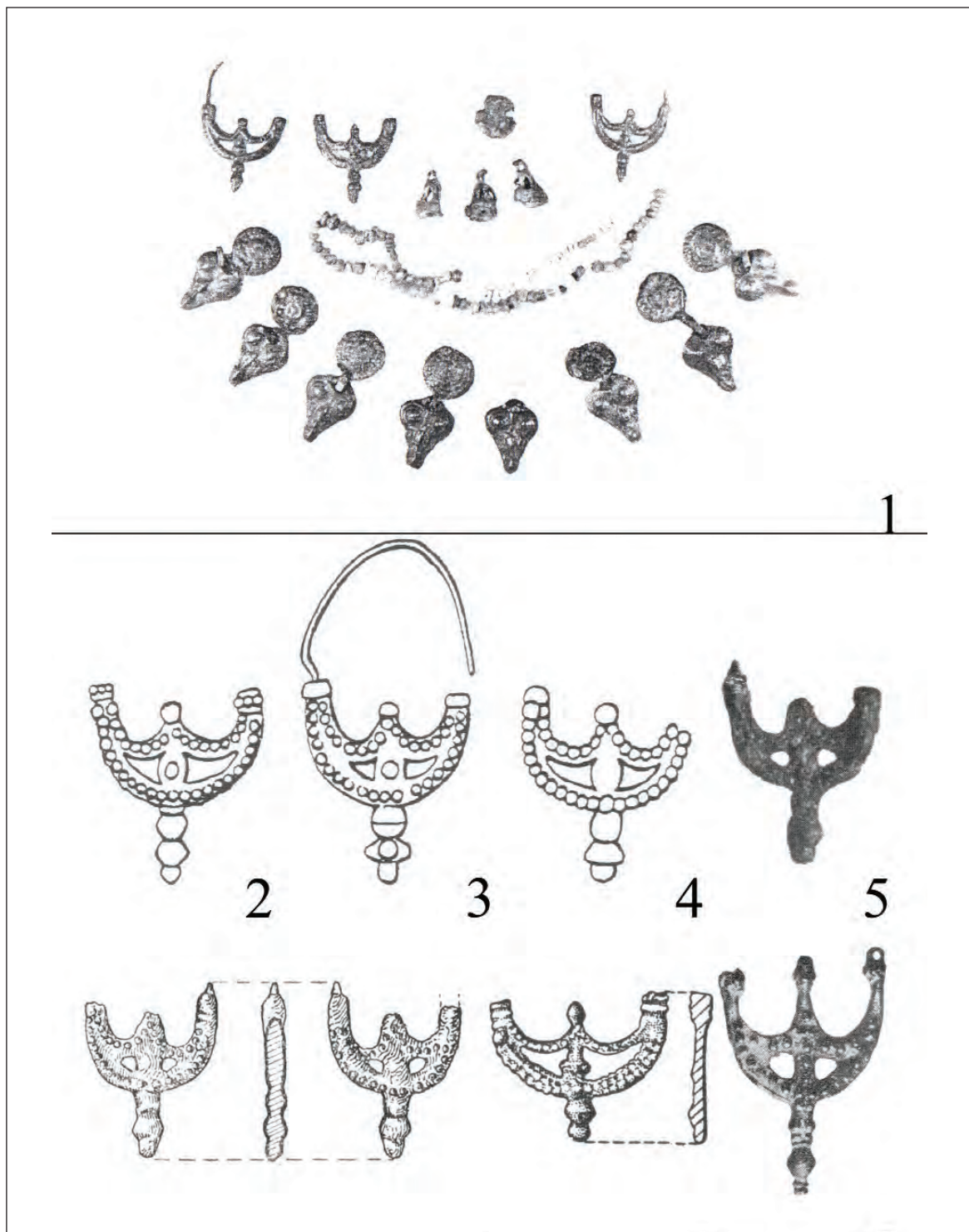
5. ábra A Gomjenica kod Prijedor lelőhelyen talált sírleletek különböző fülbevaló típusokkal. (Miletić 1967. alapján)
1. 30. sír; 2. 43. sír; 3. 100. sír; 4. 161. sír

Fig. 5. The grave finds from Gomjenica kod Prijedor, with various types of earrings (after Miletić 1967) 1. Grave 30;
2. Grave 47; 3. Grave 100; 4. Grave 161.

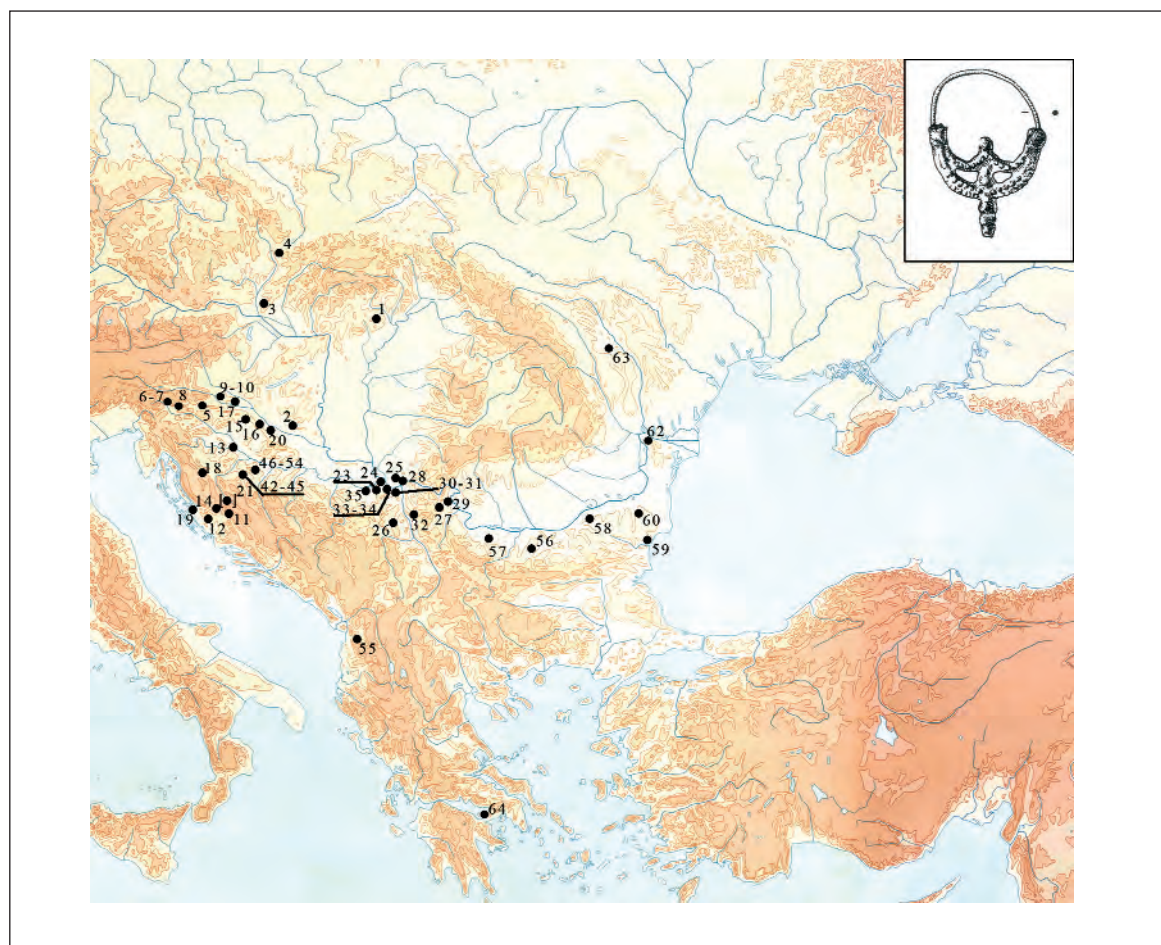
6. ábra A Mahovljani-Kužno groblje lelőhely sírleletei a vonatkozó fülbevalótípussal. (Miletić 1980. alapján) 1. 41. sír; 2. 43. sír; 3. 48. sír; 4. 73. sír; 5. 68. sír

Fig. 6. Finds from the Mahovljani-Kužno groblje cemetery, with the crescent earring-type. (after Miletić 1967) 1. Grave 41; 2. Grave 43; 3. Grave 48; 4. Grave 73; 5. Grave 68

7. ábra Boszniai, bulgáriai, romániai és görögországi ékszerek. 1. Mahovljani-Kužno groblje 78. sír sírleletei (Miletić 1980. alapján); 2. Rujno-Kartal-kale (Grigorov 2007. alapján); 3. Varna (Grigorov 2007. alapján); 4. Vodnjanci (Grigorov 2007. alapján); 5–6. Dinogetia (Barnea 1967. alapján); 7. Răducăneni-Iași (Teodor 1978. alapján); Korinthusz (Davidson 1952. alapján)

Fig. 7. Jewelleries from Bosnia, Bulgaria, Romania and Greece. 1. Finds from Grave 78, Mahovljani-Kužno groblje (after Miletić 1980); 2. Rujno-Kartal-kale (after Grigorov 2007); 3. Varna (after Grigorov 2007); 4. Vodnjanci (after Grigorov 2007); 5–6. Dinogetia (after Barnea 1967); 7. Răducăneni-Iași (after Teodor 1978); Corinth (after Davidson 1952)

8. ábra Az ékszertípus elterjedési térképe. A számok a táblázat sorszámaira utalnak
Fig. 8. The distribution map of the crescent earring type. The numbers refer to the Table

No	Lelőhely	Objektum szám	Órzási hely	Nyers- anyag	Darab- szám	Méreték	Irodalom	Képek
Magyarország								
1.	Eger-Vár (Heves m.)	278. sír	DIV Eger V, 85.22.1–2.	Bronz	2	nincs adat	Kozák 1981, 17–18.; 26.; Fodor 2008, 133.; Mesterházy 1991, 146.	2. tábla 1. kép
2.	Selye (Baranya m.)	3. sír	JPM Pécs	Bronz	1	Szélessége: 2,6 cm	Kiss 1967, 69.; Mesterházy 1991, 146.	2. tábla 2. kép
Szlovákia								
3.	Mászt (Stupava–Mast)	2. sír	SNM - Archeologické múzeum Bratislava	Bronz	3	Magasságuk: 3,7 cm	Kraskovská 1954, 146.; 148.; 151.; Dostal 1965, 386.; Mesterházy 1991, 146.	2. tábla 3. kép
Csehország								
4.	Předmostí–Nivky	14. sír	Národní muzeum Praha Inv. No. 861.B.	Bronz	1	Magassága: 3,5 cm	Staňa 1970; Mesterházy 1991, 146.; Tomičić 2003, 141.	2. tábla 4. kép
Szlovénia								
5.	Bizeljsko (Spodnja Štajerska)	1. sír	Hrani Posavski muzej v Brežicah	Ezüst	2	Magasságuk: 3,69 cm; 3,82 cm; szélességük: 2,9 cm; 2,88 cm. A fülbevalókarika felső ívének drótvastagsága: 0,15 cm	Škaler 1968, 179–181.; [1] Tab. LXIII. 4.; 6.; Korošec 1969, 243.; T.1.; T4.; Korošec–Korošec 1973, T. 5.; Mesterházy 1991, 146.; Bitenec–Knifc 2001, 119.; Tomičić 2000, 40.; idem 2003, 140.	2. tábla 6. kép
6.	Kranj–Križišče Iskra	3. sír	Hrani Groenjski muzej v Kranju Inv. No. A 3463.	Ezüst	1	Magassága: 4 cm; szélessége: 2,84 cm	Knifc 2001, 112.; Tomičić 2003, 140.; 153.	2. tábla 7. kép

[1]S. Škaler és P. Korošec publikációjában az egyik fülbevaló felső ívének kialakítása eltérő; ennek oka az, hogy a felső ívet valamikor meghajlítták, azonban azt – amint azt a P. Bitenec és T. Knifc által szerkesztett katalógus képtáblája is mutatja – restaurálták.

No	Leőhely	Objektum szám	Őrzési hely	Nyers- anyag	Darab- szám	Méreték	Irodalom	Képek
7.	Kranj–Križišče Iskra	szórvány	Hrani Groenjski muzej v Kranju Inv. No. A 3911.	Bronz	1	Magassága: 3,92 cm; szélessége: 2,8 cm	Knifc 2001, 112.; Tomičić 2003, 140.; 153.	2. tábla 7. kép
8.	Mengeš–Kamnik	szórvány	Narodni muzej Slovenije Inv. No. 3440	Bronz	1	Magassága: 4,7 cm; szélessége: 2,8 cm	Vuga 1975, 36.; Korošec 1979, I. 124.; II. T. 51.4.; Giesler 1981, 165.; Mesterházy 1991, 146.	2. tábla 5. kép
9.	Ptuj	64. sír	Hrani Pokrajinski muzej na Ptuj	Bronz	1	nincs adat	Mesterházy 1991, 146.; Tomičić 1993, T. 7.2.; <i>idem</i> 2000, 28.; 39.; <i>idem</i> 2003, 140.; 142.; Korošec 1996, T. 6. 17.	2. tábla 8. kép
10.	Ptuj	77. sír	Hrani Pokrajinski muzej na Ptuj Inv.	Bronz	1	nincs adat	Mesterházy 1991, 146.; Tomičić 1993, T. 8.1.; <i>idem</i> 2000, 39.; <i>idem</i> 2003, 143.; Korošec 1996, T. 7. 6.	2. tábla 9. kép
Horvátország								
11.	Biskupija–Crkvina	nincs adat	Nincs adat	Nincs adat	1	nincs adat	Jelovina 1977, 104.; T. XXIII.7.; Tomičić 2000, 40.	3. tábla 2. kép
12.	Đevrske–Ležajica Glavica	szórvány	Nincs adat	Nincs adat	2	nincs adat	Tomičić 2000, 39.; <i>idem</i> 2003, 141.; Petrinec 2009, 267–268.; Taf. 187. 2–3.	3. tábla 3. kép
13.	Sziszek (Sisak) – Tomislavova ulica	szórvány	Arheološki muzej Zagreb	Bronz	1	nincs adat	Horvat 1954, Sl. 4.; Tomičić 2003, 140.; Petrinec 2009, 267.	–
14.	Ivoševci	szórvány település- lelet	Arheološki muzej Zadar Inv. No. 470.	Bronz	1	Magassága: 2,7 cm	Belošević 1987, 151.; Tab. XLVII.1.; Tomičić 2000, 40.; <i>idem</i> 2003, 141.	3. tábla 4. kép

No	Lelőhely	Objektum szám	Őrzési hely	Nyers- anyag	Darab- szám	Méreték	Irodalom	Képek
15.	Kapela	nincs adat	Muzeja grada Beograda Inv. No. 3296.	Bronz	1	Magassága: 2,5 cm; szélessége: 2,2 cm	Bálint Csanád szíves közlése	–
16.	Kloštar Podravski	Temetőből a leggaz- dagabb sír leletei közt	nincs adat	Bronz	2	Nincs adat	Hampel 1907, 171.; 60. tábla 2.; Giesler 1981, 165.; Mesterházy 1991, 146.; Tomičić 2000, 39.; <i>idem</i> 2003, 140.	–
17.	Središće ob Dravi	nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat	Giesler 1981, 166.; Mesterházy 1991, 146.; Tomičić 2003, 140.	–
18.	Tučić	nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat	Tomičić 2000, 28.; 39.	–
19.	Zadar–Szt. Péter templom	nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat	Tomičić 2000, 40.; <i>idem</i> 2003, 141.; 153.; Petrinc 2009, 167.; 575. Taf. 251.	3. tábla 5. kép
20.	Zvonimirovo–Veliko polje	21. sír	Arheološki muzej Zagreb	Bronz		nincs adat	Tomičić 1997, 52.; Tomičić 2003, 140.; 151.	3. tábla 7. kép
21.	Szörvány Knin környékéről	Szörvány	Kninski muzej	Bronz	2	nincs adat	Karaman 1940, Tab. XVIII.; Karaman 1940a, 31.	3. tábla 6. kép
22.	Ismeretlen lelőhely	Szörvány	Arheološki muzej Zagreb, Matej Pavletić Gyűjteménye Inv. No. 3770; 3772–3774; 3776.	Bronz	5	Magasságuk: 1,54 cm; 1,64 cm; 1,79 cm; 2,57 cm; 2,6 cm; szélességük: 2,56 cm; 2,62 cm; 1,5 cm; 1,7 cm; 1,46 cm. Tömegadatok: 3,1 g.; 3,6 g.; 2,9 g.; 2,5 g.; 3,7 g	Demo 2003, 41.; 177–178.	3. tábla 8. kép

No	Lelőhely	Objektum szám	Őrzési hely	Nyers- anyag	Darab- szám	Méretek	Irodalom	Képek
Szerbia								
23.	Brestovik–Orešac	Szórvány	Muzej primenjene umetnosti Inv. No 3201	Bronz	1	Magassága: 2,3 cm; szélessége: 2,1 cm	Ljubinković 1965, 458.; Mesterházy 1991, 146.	4. tábla 1. kép
24.	Karaburma – Belgrád	1/1959	Muzeja grada Beograda Inv. No. AC I. 187.	Bronz	1	Magassága: 2,2 cm; szélessége: 2,3 cm[2]	Janković – Janković 1981, 73.; 75.; Bajalović–Haci-Pesic 1984, 67.; T. III. 5.; T. XX. 1.; Tomičić 2003, 141.; Grigorov 2007, 36.	4. tábla 2. kép
25.	Karasa – Banatsko Palanka	szórvány	Narodni muzej Vršats	Bronz	1	nincs adat	Barački–Brombolić 1997, 210.	–
26.	Kavadar–Levač	nincs adat	Zavichajnog muzeja u Jagodini Inv. No. IIKY 4064.	Bronz	1	Magassága: 2,5 cm; szélessége: 2,2 cm	Krstić 1997, 329.; 344.	4. tábla 3. kép
27.	Negotin–Ključ	szórvány	Nincs adat	Bronz	1	Magassága: 2,4 cm; szélessége: 2,65 cm	Janković 1983, 99.; 116.; Mesterházy 1991, 146.	4. tábla 4. kép
28.	Palánk (Bantska Palanka, Szerbia)	szórvány	Narodni muzej Vršats Inv. No. 14.757.	nincs adat	2	nincs adat	Bálint 1991, 208.; 245–246.; Barački–Brombolić 1997, 211.	–
29.	Prahovo	szórvány	Nincs adat	Bronz	1	Magassága: 2,4 cm,	Grigorov 2007, 156.	4. tábla
30.	Ritopek	nincs adat	Muzeja grada Beograda Inv. No. AC I. 196.	Bronz	1	Magassága: 2,9 cm; szélessége: 3,2 cm	Bajalović–Haci-Pesic 1984, 67.; T. III. 6.; T. XIX. 3.	4. tábla 6. kép
31.	Ritopek	nincs adat	Muzeja grada Beograda Inv. No. AC I. 193.	Bronz	1	Magassága: 1,8 cm; szélessége: 2 cm	Bajalović–Haci-Pesic 1984, 67.; T. XIX. 4.; Tomićić 2003, 140.	4. tábla 7. kép

[2]Janković – Janković 1981, 75. alapján a szélessége: 2,6 cm.

No	Lelőhely	Objektum szám	Órzási hely	Nyers- anyag	Darab- szám	Mérete	Irodalom	Képek
32.	Svilajnac	nincs adat	Zavichajnog muzeja u Jagodin TsKU 4064.	Bronz	1	Magassága: 2,5 cm; szélessége: 2,2 cm	Krstić 1997, 329.; 344.	4. tábla 8. kép
33.	Vinča	szórvány	Muzeja grada Beograda Inv. No. 487–488	Bronz	2	Magasságuk: 3,2 cm; szélességük: 2,8 cm	Čorović–Ljubinkoić 1951, 50.; 52.; Giesler 1981, 166.	4. tábla 9. kép
34.	Vinča	szórvány	Muzeja grada Beograda Inv. No. 489.	Bronz	1	Magassága: 2,8 cm; szélessége: 2,3 cm	Čorović–Ljubinkoić 1951, 50.; 52.	4. tábla 9. kép
35.	Zimony	nincs adat	Muzeja grada Beograda Inv. No. 3296.	Bronz	1	Magassága: 2,2 cm; szélessége: 2,5 cm	Bajalović–Haci-Pesić 1984, 68.; T XX. 4.; Tomić 2003,	4. tábla 10. kép
36.	Ismeretlen lelőhely	szórvány	Muzeja grada Beograda Inv. No. 701.	Bronz	1	Magassága: 2,7 cm; szélessége: 3 cm	Čorović–Ljubinkoić 1951, 50.; 52.	4. tábla 11. kép
37.	Ismeretlen lelőhely	szórvány	Narodni grada Beograd Inv. No 704	Bronz	1	Magassága: 2,7 cm; szélessége: 2,5 cm	Bálint Csanád kutatásai alapján	3. tábla 1. kép
38.	Ismeretlen lelőhely	szórvány	Narodni grada Beograd Inv. No 2100	Bronz	1	Magassága: 2,7 cm; szélessége: 2,4 cm	Bálint Csanád kutatásai alapján	–
39.	Ismeretlen lelőhely	szórvány	Narodni grada Beograd Inv. No 2628	Bronz	1	Magassága: 2,9 cm	Bálint Csanád kutatásai alapján	–
40.	Ismeretlen lelőhely	szórvány	Narodni grada Beograd Inv. No 2804	Bronz	1	Magassága: 2,6 cm; szélessége: 2,3 cm	Bálint Csanád kutatásai alapján	–
41.	Ismeretlen lelőhely	szórvány	Muzej primenjene umetnosti Inv. No 3285.	Bronz	1	Magassága: 2,5 cm	Radojković 1969, 329.; Mesterházy 1991, 146.	4. tábla 12. kép
42.	Gomjenica kod Prijedor	30. sír	Zemaljski Muzej Bosne i Hercegovine Inv. No. 465.	Bronz	4	Magasságuk: 3,8 cm; szélességük: 3 cm	Miletić 1967, 86.; Tab XI.; Giesler 1981, 165.; Mesterházy 1991, 146.; Tomić 2003, 144.	5. tábla 1. kép
43.	Gomjenica kod Prijedor	43. sír	Zemaljski Muzej Bosne i Hercegovine Inv. No. 494.	Bronz	1	Magasságuk: 3,2 cm	Miletić 1967, 88.; Tab. XII.; Giesler 1981, 165.; Mesterházy 1991, 146.; Tomić 2003, 145.	5. tábla 2. kép

No	Lelőhely	Objektum szám	Őrzési hely	Nyers- anyag	Darab- szám	Méreték	Irodalom	Képek
Bosznia–Hercegovina								
44.	Gomjenica kod Prijedor	100. sír	Zemaljski Muzej Bosne i Hercegovine Inv. No. 1363.	Bronz	8	Magasságuk: 4,4 – 3,8 cm; szélességük: 3 –2,8 cm	Miletić 1967, 95.; Tab. XIX.; Giesler 1981, 165.; Mesterházy 1991, 146.; Tomić 2003, 146.	5. tábla 3. kép
45.	Gomjenica kod Prijedor	161. sír	Zemaljski Muzej Bosne i Hercegovine Inv. No. 1459–1460.	Bronz	2	Magasságuk: 4,6 cm; 5,6 cm; szélességük: 2,9 cm; 3,2 cm	Miletić 1967, 101.; Tab. XXVI.; Giesler 1981, 165.; Mesterházy 1991, 146.; Tomić 2003, 147.	5. tábla 4. kép
46.	Mahovljani–Kužno grobje (Kraj Banja Luka)	41. sír	Zemaljski Muzej Bosne i Hercegovine Inv. No. 2828.	Bronz	2	Magasságuk: 4,4 cm; szélességük: 2,8 cm	Miletić 1980, 142..	6. tábla 1. kép
47.	Mahovljani–Kužno grobje (Kraj Banja Luka)	43. sír	Zemaljski Muzej Bosne i Hercegovine Inv. No. 3206–3207.	Bronz	2	Magasságuk: 4,3 cm; szélességük: 2,8 cm; a fülbevaló karika felső ívének huzalvastagsága: 0,3 cm [3]	Miletić 1980, 142.; Tomić 2000, 52.; Tomić 2003, 148.	6. tábla 2. kép
48.	Mahovljani–Kužno grobje (Kraj Banja Luka)	48. sír	Zemaljski Muzej Bosne i Hercegovine Inv. No. 2802.	Bronz	2	Magasságuk 3,9 cm; 4,8 cm; szélességük: 2,8 cm; 2,7 cm	Miletić 1980, 142–143.; Tomić 2000, 53.; <i>idem</i> 2003, 148.	6. tábla 3. kép
49.	Mahovljani–Kužno grobje (Kraj Banja Luka)	57. sír	Zemaljski Muzej Bosne i Hercegovine Inv. No. 3213.	Bronz	1	Magassága: 4,8 cm; szélessége: 2,9 cm; a fülbevalókarika felső ívének huzalvastagsága: 0,2 cm [4]	Miletić 1980, 143.; Tomić 2000, 53.	—

[3], [4]Az adatokért Bálint Csanádnak tartozom köszönettel.

No	Lelőhely	Objektum szám	Órzási hely	Nyers- anyag	Darab- szám	Méreték	Irodalom	Képek
50.	Mahovljani–Kužno groblje (Kraj Banja Luka)	64. sír	Zemaljski Muzej Bosne i Hercegovine Inv. No. 3244.	Bronz	2	Magasságuk: 4,1 cm, szélességük: 2,8 cm; 2,9 cm	Miletić 1980, 144.; Tomićić 2000, 54.	—
51.	Mahovljani–Kužno groblje (Kraj Banja Luka)	68. sír	Zemaljski Muzej Bosne i Hercegovine Inv. No. 3221–3222.	Bronz	4	Szélességük: 2,8–2 cm	Miletić 1980, 144.; <i>idem</i> 1989, 198.; Tomićić 2000, 54.; <i>idem</i> 2003, 149.	6. tábla 5. kép
52.	Mahovljani–Kužno groblje (Kraj Banja Luka)	70. sír	Zemaljski Muzej Bosne i Hercegovine Inv. No. 3228.	Bronz	1	Szélessége: 2,6 cm	Miletić 1980, 145.	—
53.	Mahovljani–Kužno groblje (Kraj Banja Luka)	73. sír	Zemaljski Muzej Bosne i Hercegovine Inv. No. 3231.	Bronz	4	Magasságuk: 4,3 cm; 4,1 cm; 3,2 cm; 2,9 cm; szélességük: 2,8– 2,7 cm	Miletić 1980, 145.; Tomićić 2000, 55.; <i>idem</i> 2003, 150.	6. tábla 4. kép
54.	Mahovljani–Kužno groblje (Kraj Banja Luka)	78. sír	Zemaljski Muzej Bosne i Hercegovine Inv. No. 3246.	Bronz	3	Szélességük: 2,9–2,7 cm	Miletić 1980, 145.; Tomićić 2000, 56.; <i>idem</i> 2003, 150.	7. tábla 1. kép
Albánia								
55.	Bukel (Rrethi i Mirditës)	31. sír	nincs adat		1	Magassága: 4,4 cm, szélessége: 2 cm	Anamali 1972, 216.; Tab. X. 5.; <i>idem</i> 1988, 32.; Giesler 1981, 95. 218.j.; Mesterházy 1991, 146.; Grigorov 2007, 36.	4. tábla 13. kép
Bulgária								
56.	Ablanica I.	nincs adat	nincs adat	Bronz	1	Magassága: 2,5 cm; szélessége: 3 cm	Važarova 1976, 291–292.; Giesler 1981, 95. 218.j.; Mesterházy 1991, 146.; Tomićić 2003, 141.	4. tábla 14. kép
57.	Galiče	nincs adat	nincs adat	Ezüst	nincs adat	nincs adat	Mesterházy 1991, 146.	—

No	Lelőhely	Objektum szám	Órzési hely	Nyers- anyag	Darab- szám	Méreték	Irodalom	Képek
58.	Rujno-Kartal-kale	szórvány	nincs adat	nincs adat	nincs adat	Magassága: 2,3 cm; szélessége: 2,2 cm	Grigorov 2007, 156.	7. tábla 2. kép
59.	Várna	298. sír	Arkeologičeski muzei Varna Inv. No. 4682.	Bronz	2	Magassága: 4,6 cm; szélessége: 2,3 cm	Pavlova 2006, 217.; Grigorov 2007, 156.	7. tábla 3. kép
60.	Vodnjanci	szórvány	nincs adat	nincs adat	1	Magassága: 2,2 cm; szélessége: 2,1 cm	Grigorov 2007, 156.	7. tábla 4. kép
61.	Észak-Bulgária	szórvány	nincs adat	nincs adat	1	Magassága: 2,8 cm; szélessége: 2 cm	Grigorov 2004, 70.; <i>idem</i> 2007, 157.	—
Románia								
62.	Dinogetia	szórvány	Nincs adat	Bronz	2	Magasságuk: 3 cm; szélességük: 2, 1 cm	Barnea 1967, 277.; 281.; 283.; Giesler 1981, 95, 218.j.; Mesterházy 1991, 146.; Grigorov 2007, 36.	7. tábla 5–6. kép
63.	Răducăneni-Iași	kincslelet	Muzeului de istorie a Moldovei Inv. No. 9 861	Bronz	1	Magassága: 2,7 cm; szélessége: 3 cm; tömege 3,5 g.	Teodor 1978, 197.; Teodor 1980, 408.; Olteanu 1997, 160.; Rjabceva 2005, 102–103.; Grigorov 2007, 36.	7. tábla 7. kép
Görögország								
64.	Korinthosz	szórvány	Archaiologiko Mouseio Archaias Korinthou	Bronz	1	Magassága: 4,3 cm	Davidson 1952, 253, No. 2034. ; Ljubinković Grigorov 2007, 36.	7. tábla 8. kép

THE SPREAD AND CLASSIFICATION OF PEAK TERMINATED CRESCENT SHAPED EARRINGS
WITH INNER BEND AND OPENWORK PLATE IN THE EASTERN EUROPEAN
ARCHAEOLOGICAL MATERIAL

BY PÉTER LANGÓ

This paper focuses on one special type of lunular earrings. The discussion is aimed at collecting and analyzing the peak terminated crescent shaped earrings with an inner bend and openwork plate published in the scholarly literature so far. This type of jewellery was made single cast. The items are basically composed from two parts: they have a hook, or an upper bend, which is in fact a half-loop; and a decorated, multiply lower bend. In the middle part of this lower bend, there is a cylindrical, ornamented element, single cast with the bend, which is often referred to in publications as 'pendants'; and there is an inner bend terminating in a peak on the inner surface of the lower bend, together with an openwork plate. This plate and the surface of the lower bend are decorated with a row of spherical metal beads, imitating granulation. It is possible that the lunular inner part of such earrings appeared as simplified versions of the crescent shaped earrings with wavy inner bends.

In the Hungarian scholarly literature it was József Hampel, who first described this earring type, in connection with the find from Kloštar, Slavonia. The analyses and the comprehensive review of the crescent shaped earrings known from the Carpathian Basin was published by Jochen Giesler and Károly Mesterházy, and the object type was later analysed by Valeri Grigorov and Željko Tomičić. The present study is mainly based on their results: it intends to present the distribution map of the finds, and gives an overview on the individual objects as well as the characteristics of the find horizon.

According to the international scholarship, the context of the Mást (Slovakia) and the Předmostí (Slovakia) find assemblages determine the Slavic connections and the dating of the jeweller type. At Předmost, one crescent earring was discovered in Grave 14, beside simple ring-jewellery, an iron knife and pottery. This find was dated to the end of the ninth- beginning of the tenth century by Č. Staňa. At the same time, this Moravian find is the westernmost appearance of this earring-type. Thus, both the dating and the geographical location of the Předmostí find influenced the scholarly interpretations on the object, arguing that these earrings appeared in the territory of Moravia through orien-

tal-Byzantine impacts. The earring from Předmostí is alike to the wire jewellery from Nitra-Lupka (Slovakia) and its parallels from the present day Bulgaria, so scholars tend to date the item to the ninth century and define it as an Avar-Slavic influenced Moravian piece.

In relation to the wider context of the finds, I think that the most significant items are the jewelleries from the cemeteries uncovered in Bosnia and Herzegovina, where numerous crescent shaped earrings were discovered. Concerning the dating of the Gomejnic cemetery, the S-terminated lock-rings have special significance, which obviously indicate the dating of the burials. Besides, the graves from Mahovljani were also dated to the tenth-eleventh centuries; at this site one part of the cemetery was used until the twelfth century. According to the seriation studies of Ž. Tomičić, generally, this earring-type can be dated to the second half of the tenth century- first half of the eleventh century in the Balkans. Similar dating was offered with relation to the earrings from the Carpathian Basin. At Selye, the Árpáadian Age coins from the sixty graves of the cemetery obviously mark that this jewellery-type was surely used in the eleventh century. The grave from Zvonimirovo (Croatia) is closely associated to the Selye finds; it can be dated to the end of the tenth century- first third of the eleventh century. The burial found at Eger cannot be earlier than the end of the tenth century, thus, likewise, the earring from the grave is dating from that period. The Köttlach-type pair of earrings from the Eger grave indicates its connections with the Slovenian territories. Likewise, the earring from Mást is probably dating from the second half of the tenth century, instead of the early tenth century. Moreover, all the items known from the Lower Danube area are dateable to the second half of the tenth century, or the eleventh century.

The dating of the crescent earrings is further supported by those characteristic traits of the once costume, which were observed in case of accurately excavated sites. In Slavonia and Bosnia, usually not only a pair of earrings was found, but more jewellery. The archaeological context of the earrings reveals the additional typical function of the objects in Southeastern Europe, where ear-

rings were often used to decorate the headdress or the headband. This form of wear was also documented in the Carpathian Basin, for instance in case of the grave 248 at Eger, or at grave 2 in the Mást cemetery.

The distribution map of the collected finds suggest that the main area of spreading was the western part of the Balkan: the western Bosnian sites, the area between the Drava and Sava rivers, the areas along the Danube River (until the lower course of the river). Several finds are known from Dalmatia, while in the Carpathian Basin, north of the Drava River and in Moravia, this jewellery-type rarely occur.

Only one crescent shaped earring was found in a hoard north of the Lower-Danube Region, and I could not identify any items northeast of this area. Likewise, only two objects were found from the

south-western part of the Balkans, and no such items were published from the Crimean Peninsula, from the territory of the once capital.

Further on, it can be questioned, as it had already been noted by K. Mesterházy, whether these earrings were Byzantine products, or they are the Balkan-based adaptations of the affluent Byzantine jewelleryes. At the present state of research, I suggest that the second opinion is more reliable, as the lack of the jewellery-type from the Byzantine areas (such as south Italy, Anatoly, or the Crimean territory) points towards this theory. Yet, the sporadic appearance of the crescent-type earring in Moravia cannot be interpreted as Moravian impact, and it is not possible to declare the Byzantine origin of the objects based on some stray finds from Corinth (Greece), Bukel (Romania), or Dinogetia (Romania).